

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРИУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ОСВІТИ ТА НАУКИ

Збірник матеріалів

**XXVII підсумкової науково-практичної
конференції викладачів**

20 лютого 2025 року

Київ 2025

УДК 061.3(063)

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НАУКИ ТА ОСВІТИ: Збірник матеріалів XXVII підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ / За заг. ред. М.В. Трофименка. Київ: МДУ, 2025. 385 с.

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет вченою радою Маріупольського державного університету (протокол № 7 від 26.02.2025)

Редакційна колегія:

Голова Трофименко М.В., ректор МДУ, доктор політичних наук, професор;

Члени редколегії Безчотнікова С.В., доктор філологічних наук, професор;
Задорожня-Княгницька Л.В., доктор педагогічних наук, професор;
Іванець Т. М., голова Ради молодих вчених МДУ, кандидат політичних наук, доцент;
Калініна С. П., доктор економічних наук, професор;
Константинова Ю. В., кандидат історичних наук, доцент;
Марена Т.В., кандидат економічних наук, доцент, проректор з науково-педагогічної роботи;
Мельничук І. В., кандидат філологічних наук, доцент;
Омельченко В.Я., доктор економічних наук, професор;
Павленко О.Г., доктор філологічних наук, професор;
Пирлік Н. В., кандидат філологічних наук, доцент;
Романцов В.М., доктор історичних наук, професор;
Сабадаш Ю. С., доктор культурології, професор;
Тарасенко Д. Л., доктор економічних наук, професор.

Збірник містить матеріали XXVII підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ, яка відбулася 20 лютого 2025 року в Маріупольському державному університеті.

У матеріалах висвітлені актуальні проблеми розвитку міжнародних відносин та зовнішньої політики, філософії та соціології, історії, економіки та менеджменту, права, екології, кібербезпеки, документознавства, культурології, журналістики, філології, літературознавства, методики викладання, педагогіки та психології.

Видання адресоване науковцям, викладачам, аспірантам та здобувачам вищої освіти, а також усім, хто цікавиться сучасними проблемами науки та освіти.

Редакція не несе відповідальності за авторський стиль тез, опублікованих у збірнику.

*Плата за обов'язкові предмети разом із доплатою за навчання іноземній мові (7,5 руб.).

Як бачимо, плата за навчання однієї учениці в маріупольській міській гімназії серйозно переважала подібний показник у катеринославській. За право навчання в підготовчому класі за маріупольських учениць робився внесок – 35 руб., ця сума перевищила аналогічний показник у Катеринославі на 10 руб. (29%). Оплата за навчання в 1–4 класах та 5–7 була більшою на відповідно 20 та 27 відсотків. Нами встановлено найбільшу різницю між маріупольською та катеринославською жіночими гімназіями в оплаті права навчання гімназисток 8-го додаткового класу – 30 руб. (30%).

Не можна оминати увагою й той факт, що згодом за навчання катеринославських здобувачок середньої освіти в міському закладі буде встановлено більшу оплату, але в найближче десятиліття в губернському центрі оплата не змогла наздогнати показники повітового Маріуполя за 1897 р. Загалом, розвиток освітньої галузі міського господарства в наступні роки до Першої світової війни в Катеринославі та й Маріуполі буде чи не найпріоритетнішим напрямом діяльності самоврядних установ.

Література

1. *Историческая записка о Екатеринославской первой городской женской гимназии к 25-летию ее существования* / Сост. П.А. Соколовым. Екатеринослав, 1909. [4], 180 с.
2. *Отчет о состоянии Мариупольской Мариинской женской гимназии за 1898 гражданский год*. Мариуполь, 1898. 57 с.

Новікова Світлана

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії та археології

Маріупольський державний університет

ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ЗЕМСЬКОЇ ОСВІТИ У 70-80-Х РР. ХІХ СТ. (НА ПРИКЛАДІ ОЛЕКСАНДРІВСЬКОГО ТА МАРІУПОЛЬСЬКОГО ПОВІТІВ)

Неодноразові спроби реформування освіти в Україні все ще не подолали численні негативні тенденції, спричинені бюрократизацією системи управління, недостатнім фінансуванням та низьким рівнем матеріально-технічного забезпечення навчальних закладів,

використанням застарілих методик викладання. Потреби та виклики сьогодення вимагають від українського суспільства усвідомлення пріоритетності освіти, дієвих реформ у цій сфері. Цікаво, що низка зазначених проблем не є для України новою і має стійкі паралелі з періодом прискореної модернізації Російської імперії у 60-ті рр. XIX – на початку XX ст.

Земська реформа 1864 р. справедливо вважається однією з найбільш ліберальних і вдалих у низці реформ цього періоду. Серед її здобутків беззаперечним є створення та розвиток земської школи, яка сприяла розповсюдженню початкової освіти, зробила її більш доступною для широких верств населення. Особливо важливою вона виявилася для населення тих українських губерній, наприклад, як Катеринославська, де розпочався промисловий бум. Спричинені ним модернізаційні процеси торкнулися усіх сфер життя, не оминули і освіти, значно підсилили попит на освічених людей. Але попри цей попит, попри розуміння передовою частиною суспільства потреби у широкому розповсюдженні освіти, ця справа з самого початку гальмувалася і, навіть, зустрічала відкриту протидію як з боку вищих урядових чиновників, так і представників місцевого врядування та суспільства.

Проблеми розвитку земської школи у перші десятиліття своєї історії можна виявити, вивчаючи досвід шкіл Олександрівського та Маріупольського повітів Катеринославської губернії, які разом з школами сусіднього Бердянського повіту Таврійської губернії вважалися зразковими для всієї держави. Значні успіхи місцевої земської школи стали можливими не в останню чергу завдяки невтомній діяльності відомого земського діяча та педагога-просвітника Миколи Корфа [6].

Однією з найбільших проблем для успішного розвитку земських шкіл стала жорстка регламентація та постійне втручання держави, яка часто зводила нанівець будь-яку ініціативу і заважала впровадженню корисного досвіду у процес навчання. Повна самостійність, яку за «Положенням про народні училища» від 14 червня 1864 р. отримали земства у справі розвитку народної освіти, вже у 1871 р. була ліквідована інструкцією інспекторам народних училищ, яка змінила порядок відкриття та керівництва земськими школами, наділила інспекторів фактично поліцейськими повноваженнями. Земства позбавлялися можливості контролювати навчально-виховний процес і впливати на вибір, призначення та звільнення педагогічного персоналу [1; 7]. Прикладом може стати доля самого М. Корфа, якому, попри його загально визнаний авторитет у сфері земської освіти, адміністрація Одеського учбового округу у 1871 р. відмовила у можливості керувати з'їздом народних вчителів Олександрівського повіту, оскільки за інструкцією такі повноваження покладалися лише на інспектора народних училищ. Величезний досвід Корфа, який сприяв появі і розвитку такої форми обміну педагогічним досвідом, як з'їзди-курси вчителів, був знівельований урядовою інструкцією.

Справу завершило нове «Положення про начальні народні училища» 1874 р.[5], за яким земства позбавлялись можливості обирати голів училищних рад, оскільки ця посада закріплювалася за предводителями дворянства. Земство остаточно підпадало під контроль місцевої адміністрації з народної освіти, без дозволу якої не мало права навіть розсилати підручники та іншу навчальну літературу, схвалену для використання. М. Корф доводив несприятливість цього рішення і передбачив можливість індиферентного ставлення суспільства до такої важливої державницької справи, як розвиток народної освіти. Всеваддя інспекторів дозволяло їм обмежувати кількість учнів земських шкіл, переводити вчителів з місця на місце, не пояснюючи причин, звільнювати через відсутність офіційного свідоцтва про звання народного вчителя, хоча більшість з вчителів багаторічною діяльністю довела свою педагогічну правомочність. Через те, що інспектор повинен був підписати усі навчальні посібники та підручники для шкіл, вони тривалий час залишалися без навчальної літератури. Протистояння між земствами і учбовою адміністрацією доходило до того, що інспектори заперечували навіть право земств на ознайомлення з річним звітом інспекторів. Відносини загострювались інколи до того, що виникали спеціальні справи про суперечки між земством та місцевою учбовою адміністрацією [4].

Але земські управи Маріупольського, Бердянського та Олександрівського повітів намагалися протидіяти цим обмеженням різними засобами. Так, у 1873 р. Маріупольська земська управа доручила М. Корфу керівництво з'їздом народних вчителів і викликала його з-за кордону. Приїздом Корфа скористалася Бердянська управа, яка запросила його для інспекції земських шкіл повіту і почала активно впроваджувати усі рекомендації в життя. У 1880 р., після повернення з-за кордону, М. Корф знов здійснив інспекцію частини земських шкіл Маріупольського та Олександрівського повітів. Але його прогресивна діяльність, спрямована також і на посилення світського характеру земської школи, зустрічала постійну протидію та ненависть у консервативної частини суспільства. Її проявом у 1882 р. стала розгорнута у столичних виданнях кампанія цькування видатного просвітника, його називали «безбожником», «німцем», «ворогом духовництва», «противником Закона Божого», «неблагонадійною людиною» та іншими ганебними прізвиськами [4].

Значну проблему також становив дефіцит кваліфікованих педагогічних кадрів. Міністерство народної освіти прийняло рішення про відкриття учительських семінарій тільки у 1871 р. Їх кількість з самого початку була вкрай недостатньою – лише по одній на кожен учбовий округ [2]. Наслідком такої політики стала постійна нестача вчителів та низький рівень педагогічної майстерності. Так, наприклад, у звіті членів Олександрівської повітової училищної ради за 1870-1871 навчальний рік зазначалося, що у 13 школах другої учбової дільниці було 5 вчительських вакансій. Головними причинами нестачі вчителів

вказувались невеличкі розміри зарплатні та невідповідність претендентів навіть дуже помірним вимогам до їх знань та підготовки [3, с.104-105].

Траплялися також випадки недбалого ставлення вчителів до своїх обов'язків. Наприклад, вчитель школи в Олександрівці (Кременній), покинув роботу без повідомлення училищної ради, так і не приступивши до занять, і взяв при цьому аванс 100 руб. сріблом. Зникнення вчителя було виявлено занадто пізно, щоб знайти заміну, і школа втратила цілий навчальний рік. Запрошення на інші вакансії також супроводжувалося проблемами, через що в Михайлівській школі навчання у 1870 р. почалося лише через 2,5 місяці після початку навчального року, а навчання в Олександринській школі тривало лише з листопада по грудень через небажання вчителя працювати [3, с.106-107].

У досліджуваній період також зберігалася значна диспропорція між кількістю учнів та учениць. Попри те, що більшість сільських громад в обох повітах охоче виділяли кошти на утримання шкіл, чисельність учениць зростала значно повільніше, ніж учнів, а на початку 1870-х рр. навіть скоротилася на третину. М. Корф пояснював ці процеси нерозумінням селянами важливості навчання для жінок [3, с.135]. Різниця і тривалість навчання в окремих школах, яка також впливала на якість знань. Вона залежала не лише від сумлінності вчителя, але й від інших обставин, наприклад, від кліматичних умов. У сніжну зиму та негоду учні не відвідували школу через те, що не могли до неї дістатися. Також через недбалість окремих сільських громад шкільні приміщення взимку були непридатними для занять через відсутність опалення та розбиті вікна. Нестабільним було і відвідування занять учнями протягом навчального року, перш за все через те, що більшість дітей допомагала батькам під час різноманітних сільськогосподарських робіт, а також через небажання батьків віддавати дітей на навчання з різних причин (нестача коштів для оплати за навчання, претензії до якості навчання, нерозуміння важливості навчання).

Таким чином, модернізаційні процеси в економіці та суспільному розвитку посилювали запит суспільства на зростання освітньої мережі, особливо закладів початкової освіти. Навіть незаможні верстви населення почали розглядати якісну освіту як дієвий метод самореалізації та успішності. Але попри це навіть в найбільш ефективних щодо розвитку земської школи Олександрівському та Маріупольському повітах спостерігалася низка серйозних проблем, спричинених міністерським бюрократичним курсом, обмеженістю фінансових ресурсів, жорсткою централізацією, яка не дозволяла враховувати локальні особливості та відкидала прогресивний досвід.

Література

1. Высочайше утвержденная инструкция инспекторам народных училищ. Журнал Министерства Народного Просвещения. Т. CLVIII. 1871 (ноябрь). Санкт-Петербург: Печатня В.И. Головина, 1871.
2. Высочайше утвержденное мнение Государственного совета, объявленное Сенату Министром Народного Просвещения 29-го того же мая. – Об учреждении новых учительских семинарий в С.-Петербургском, Московском, Казанском, Харьковском и Одесском учебных округах. ПСЗ РИ. Собр.2. Т.46. Санкт-Петербург, 1874. Отд. I: 1871. №49656. С.732–733.
3. Отчет Александровского уездного училищного совета и членов его: Д.Т. Гнедина, О.Ф. Малеева, Е.И. Шабельского, барона Н.А. Корфа, В.А. фон-Шварца и отца С. Иванова о проведенным из них ревизии училищ за 1870-1871 учебный год. Екатеринослав: печатано в тип. Я.М. Чаусского, 1871.
4. Песковский М.Л. Барон Николай Корф. Его жизнь и общественная деятельность: биографический очерк М. Л. Песковского. Санкт-Петербург : Тип. и хромолит. П. П. Сойкина, 1893. 95 с.
5. Положение о начальных народных училищах. (Высочайше утверждено 25 мая 1874 года). *Сборник Херсонского земства, издаваемый Херсонской земской управой*. 1874. №7. С.1-13.
6. Антошак М. М. Громадсько-просвітницька діяльність М. Корфа у земських органах Катеринославської губернії. *Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки)*. Бердянськ : БДПУ, 2009. № 2. С. 159–167.
7. Милько, В. Модернізація системи освіти в Україні у другій половині 1860–1870-х рр. (на прикладі навчальних округів). *Український історичний журнал*. 2021. № 6. С.29-43.

Романцов Володимир

доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії та археології

Маріупольський державний університет

ПРОБЛЕМА ЕВАКУАЦІЇ ЦИВІЛЬНИХ МЕШКАНЦІВ МАРІУПОЛЯ В УМОВАХ РАШИСТСЬКОЇ БЛОКАДИ МІСТА (БЕРЕЗЕНЬ – ТРАВЕНЬ 2022 р.)

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» вказує на необхідність «проводити евакуацію населення ... із зон збройних конфліктів ... у безпечні райони» [5]. Це